

HAGYOMÁNY

„Szerezz jó barátokat...!”

Tök zenei hagyományai

1922. május 14-én a magyar zeneművészet kiemelkedő személyisége látogatott el egy Pest közeli magyar lakosságú faluba, hogy népzenei kutatómunkát végezzen. Kodály töki gyűjtésének körülményeiről sajnos nem maradt fenn feljegyzés, de annak okát az 1922 augusztusában megjelent *Nyírvidék* című újságban megtalálhatjuk. Ebben Kodály Zoltán felhívja a figyelmet minden néphagyományhoz kapcsolódó gyűjtőmunka fontosságára. A felhívásban dudásokra, dudánótákra, a halottsiratás szokására és a cigányzenekarok falvakban betöltött szerepére is rákérdez. A dalokról kották készítését is javasolja.

A trianoni békediktátummal a magyar nyelvterület több részre szakadt, amely jelentősen megnehezítette a népzenei szempontból legértékesebb tájakon végzett gyűjtőmunkát. Az eddigi gyűjtések eredményei bebizonyították, hogy az elszakított területeken élő magyarság néphagyománya a legértékesebbek. Ez is arra készítette Bartók Bélát és Kodályt Zoltánt, hogy megjelentessék az *Erdélyi magyarság* könyvsorozat *Népdalok* című kötetét 1923-ban. Bartók terepkutatásait a trianoni változások ellenére Erdélyben szerette volna folytatni, elsősorban a Székelyföldön és a szomszéd népek körében, de ebben több külső és belső tényező is megakadályozta.

Kodály nem adta fel a népdalgyűjtő falujárást. 1922-ben Tinnyén, Tökön, Csabdíban, Mányon, Bajóton, Únyban és más Esztergom, Nógrád, Komárom és Veszprém megyei településen járt.

A Tökön gyűjtött 26 dal néhány régi stílusú és jórészt új stílusú népdalt, illetve folklorizálódott műdalokat tartalmaz. Néptáncgyűjtés nem történt a faluban, de a zenei anyag alapján lassú és friss csárdást, továbbá ugróst és kanásztáncot is járhattak az itt élők.

A gyűjtés talán legértékesebb darabjait a lakodalmi szokásdallamok adják. Ezek között találjuk a *Tarka legyen a babutyka tolla* kezdetű menyasszonytáncot, amelyet Liszt Ferenc 6. rapszódiajában is feldolgozott. A *babutka* nem más, mint a búbos banka madarunk. A dalt hangszeresen szokták előadni tréfás erotikus tartalma miatt, de az adatközlők több versszakkal is ismerték. Egyik ilyen változata a következő:

*Hallod kislány mit fűtyül a szúnyog, szúnyog?
Még az éjjel dunyhád alá bújok, bújok.*

Népszerű tréfás dal a *Komámasszony meg ne mondja az uramnak* kezdetű, melynek elmaradhatatlan része a férj–feleség kapcsolat humoros bemutatása.

Elsősorban a Dunántúlon elterjedt lakodalmi vonulós dal az *Ez a kislány úgy éli világát, / ha az anyja aluszik, süti a pogácsát* kezdetű, amelyet a palócok *marsnak*, míg a tökiek *höcögőnek* hívnak. Ez a dal egyedülálló változattal gazdagítja ezt a dallamtípust.

A lakodalom berekesztése a vőfély feladata. Van ahol takarodólevessel vagy kitoló-kásával jelzik a mulatság végét. Leggyakrabban a zenészek muzsikaszóval kísérik ki a vendégeket.

Az egész magyar nyelvterületen a *Haragszik a gazda, hogy mink itt mulatunk, / Vigye el a házat, majd mink itt maradunk* kezdetű vendégküldő nótával búcsúztatják a násznapot.

Kodály Zoltán helyszíni lejegyzései között találunk betyárballadákat is. Ezek egyikének szövege:

*Hétfőn reggel virradóra
Találtam egy pejcsikóra,
Kilenc zsandár áll előttem,
Talán megvasalnak érte.
Hát zsandárok mit akartok,
Talán vasalni akartok?
Nem akarunk mi vasalni,
Kis pej lovat jöttünk venni.*

*Kis pej lovam nem eladó,
Nem is zsandár alá való,
Mert ha arra zsandár ülne,
Szabad madár is rab lenne.*

A másik ballada a *Megégett a jászberényi cserény, / Benne égett barna gulyáslegény* kezdetű, széles körben elterjedt történet, amelynek magvát Petőfi Sándor *Alku* című versében találjuk meg.

Dunántúlon elterjedt 48-as katonanóta a *Megkészült már Nyék alatt a vasút*, amely Tökön szerelmes szöveggel fordul elő *Piros alma leesett a sárba* kezdettel. A nép körében általánosan elfogadott gyakorlat, hogy a szövegeket szabadon használják más dallamra, s ez a népdalkincs állandó szerves változását és megújulását eredményezi. Bereczky János népzene kutató *A magyar népdal új stílusa* című négykötetes munkája segítségével nyomon követhetjük, hogy egy dal milyen változásokon megy át egy nemzet zenei életében. Zeneszerzőként Németh Jánost említik a források, hangszeres változatban jelenik meg 1863-ban *Patkó csárdás* néven, de 1869-ben már mint *Alföldi nóta* tűnik fel Kecskeméthy Károly szerzeményeként. Énekes dalként *Nem hitted, hogy katona vagyok én* szöveggel Kiss Lajos kéziratában. Végül Erkel Elek népszínművében is helyet kap *Még azt mondják, kisasszony vagyok én* szöveggel.

A *Jaj, de rezes a kaszánya teteje* kezdetű lassú csárdás folklorizálódott népies műdal, amelyre Tökön csak néhány idős adatközlő emlékezett már. Ábrányi Kornél 5 magyar népdal című művében is feltűnik *De sok falut, de sok várost bejártam* szöveggel.

A *Megállj kislány, megbánod* sorról induló népdalt Kodály jegyzete szerint Kollár Gábor maga szerkesztette, ami jelzi a dal alakulásának folyamatát.

Ádám Jenő a *Tulipán* című népdalgyűjteménybe is beválogatta a XIX. századi feljegyzésekből már megtalálható *Hej, kiköröcs, kiköröcs* kezdetű nagyon variabilis mulató nótát, amely Moldvától Dunántúlig sok változatban megtalálható.

*Szerez jó barátokat, szeresd híven azokat!
A barátság kebele égi örömmel tele.
Ha megcsal is egy vagy kettő családsággal,
Kipótolja a jó Isten igazsággal.*

Hermán István 71 éves tőki lakos énekelte ezt a dalt, amely ivónótaként szerepel Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményében, aki réginek és értékesnek tartja. Később Arany János és Tóth István is feljegyzi.

Kodály Zoltán kézírata (MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest)

Kodály Zoltán kézírata (MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest)

Olsvai Imre népzene kutató Decsen készített hangfelvételt erről a dalról 1963-ban.

Az eredetileg 14 stórfás költemény annyira népszerű lett, hogy hangszeres változatát a XVIII–XIX. századi bécsi zongora kiadványokban is fellelhetjük, forrása a híres galántai cigányzenészek variációs játéka.

Írásos adatok szerint a tőki cigányzenészek az 1741-ben született Sándor József primásig tudják visszavezetni a családfájukat. A zenei igények megváltozása és romlása ellenére ma is a környék legjobb zenekaraként tartják számon a tőkieket.

Végül álljon itt azoknak a földműves, református, tőki magyaroknak a névsora, akik Kodály Zoltánnak 26 feljegyzésre érdemes dalt énekeltek: Laczik Lászlóné, Fitus Istvánné, Kovács Andrásné, Kollár Gábor, özv. Ványi Gáborné, Faragó Lajosné, Hermán István és felesége.

Kodály Zoltán gyűjtéséből 2012-ben készült CD a Biatorbágyi Népdalkör, Vizeli Balázs és a Szeret Együttes közreműködésével. Ennek címe: *Szerez jó barátokat...!*

Vizeli Balázs

Források. Bartók-rend. Az MTA Zenetudományi Intézetének internetes népzenei adatbázisa; *Bereczky János: A magyar népdal új stílusa.* Akadémiai Kiadó, Bp., 2013; *Paksa Katalin: Magyar népzene történet.* Balassi Kiadó, Bp., 1999.

A kunszentmiklósi szégyenkő

A reformáció „őskorában” a protestáns egyház is kénytelen volt fellépni a bűnök elkövetőivel szemben. Természetesen a hívek tisztességes életvitelének érdekében, jobbító szándékkal tette mindezt. Ezért a templomok bejáratánál úgynevezett *szégyenköveket* állítottak fel. A bűnelkövetőknek el kellett viselnie a nyilvános megszégyenülés kellemetlen érzését. Bizony elrettentő helyzet lehetett, a hívek igyekeztek elkerülni a kőre való felállást.

Az értelmező szótár szerint a szégyenkő: „Nyilvános helyen felállított köemelvény, amelyre a megszégyenítésre ítélteteket állították.” A XVI. századtól vannak ismertetések a kalodánál és a pellengernél kissé enyhébb megszégyenítés illetően módjáról.

II. József, a „kalapos király” 1780–1790 megtiltotta a büntetés ezen megalázó módszerét. Bár halála előtt visszavonatták vele összes rendeletét, de a *szégyenkő* intézménye sohasem tért vissza többé. Legtöbb helyen másodlagos beépítés sorsára jutottak ezek a kövek, így eltűnt még az emlékezetük is. Néhány helyen azonban megmaradtak. Így Kiskunhalason, Bugyin, Debrecenben, Szöccén, Nyárad-szentmártonban, Nagykovácsán még láthatóak *szégyenkövek*.

Tálasai István a Baksay Sándor Gimnáziumunk egykori diákja, a jeles néprajztudós *Kiskunság* című könyvében így ír:

„A reformátusoknál régen szokás volt súlyos bűn esetén az »eklézsia megkövetése«, mely a templomi szertartásba volt beillesztve. Ennek különösen megalázó formáját, a »szégyenkő kiállítását« a felsőbb hatóságok a XVIII. század végén eltiltják. Egy Cseh István nevű kunszentmiklósi lakos ügyében jött leirat szerint: »az lelki Tanítónak meghagyattasson, hogy ők az ollyas Ecclesia Bűntetéseket, melyek ottan Szégyenkő kiállításának neveztetnek, akkor se engedjék meg, mikor az ollyas maga magát arra ajánlja, mivel egyenesen ellene vagyon az ő Felsége Kegyelmes Parancsolattyanak.«” 1787-ben érkezett ezen parancsolat Kunszentmiklóásra, a református egyházhoz.

Szép emlékeztető Baksay Sándor püspökünk, aki 49 esztendeig szolgálta a kunszentmiklósi gyülekezetet, 1878-ban gyönyörű parókiát építtetett a templom szomszédságában. Feltehetően ő mentette át annak udvarára a ma is ott látható, szépen faragott mészköoszlopot. Szakemberek sokat vitáztak annak eredetéről, mert ha az régebbi időkből származik, akkor talán korábban valamely más célt szolgálhatott. Van, aki oszlopfőnek nézi egy korábbi épületből származtatva.

Csak hogy Kunszentmiklóson nem tudunk kőépületről a XVII. századból sem. Előző templomunkat fából, vesszőből építették, sárral tapasztották. Mi volt eredetileg ez a kő? Senki nem tudja bizonyosan.

A kunszentmiklósi „szégyenkő” a parókia udvarán (Márta Fotó felvétele, 2016)

A *szégyenkő* intézménye tehát ma már nem működik, de a gyülekezet néhány tagjának véleménye szerint „*Igény az lenne rá!*” Vagyis kívánatos lenne néhány polgárt oda felállítani, sokan kiérdemelnék. (Sokat azonnal meg is neveznének.)

Múltunk egy jelentős emlékét sikerült – nagy valószínűséggel – beazonosítani. Ha ez a kő mégsem volt *szégyenkő*, akkor is érdemes volt egy kicsit ezen régi büntetőeszközzel megemlékezni. Méltó, nyilvános, fedett helyen való elhelyezése kívánatos volna megóvása érdekében. Azért is, mert az összes ismert *szégyenkő* között a kunszentmiklósi messzemenően a legépebb, de a legdíszesebb is.

Ha sohasem volt *szégyenkő*, akkor is nagy idők tanúja. Sajnos néma tanúja. De nagyon szép néma tanúja.

Fülöpszállási Székely Gábor